

Devletçilikten Özelleştirmeye Kastamonu'da Bir "Milli Fabrika": Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi¹

Yeşim AKIN YALÇIN²
ORCID: 0000-0002-9596-4974

DOI: 10.54752/ct.1623996

Öz: Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi Sümerbank tarafından 1947 yılında Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde kurulmuştur. Devletçilik politikasının son dönemlerinde faaliyete geçen ve 1990'ların ikinci yarısına dek varlığını sürdüren müessesenin, hem yerel ölçekte katkıları hem Türkiye emek tarihi açısından kazandırdıkları önemlidir. Küçük ölçekli bir fabrika olan kuruluş, bölgenin iktisadi ve toplumsal dokusunu canlandırıcı niteliğiyle birlikte Türkiye'nin sermaye birikimindeki yeri açısından da önemlidir. Çalışma dâhilinde geçimlik tarımsal faaliyetle yaşamını sürdüren köylünün sanayi işçisine dönüşümü ile tarım sanayinin gelişimi ortaya koyulmuştur. Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesinin somutluğunda, müessese çalışanlarının yaşamlarını ve üretim alanlarını dönüştürmelerinin öyküsünün emek tarihi yazınında hak ettiği yeri kazanması ve benzer araştırmalara yönelik ilginin artmasına katkı sağlaması amaçlanmıştır. Devletçilikten özelleştirmeye giden yolda belirleyici dinamiklerin etki ve sonuçları bu araştırmanın özünü oluşturmaktadır. Türkiye'nin kendir ihtiyacının % 40'ını karşılayan fabrikada iktisat politikalarının pratik karşılıkları ile yaşam koşullarındaki dönüşümlerin hem iktisadi hem toplumsal mercekten okunması çalışmanın zeminini belirlemektedir. 1980

¹ Bu çalışma 25 Kasım 2015 tarihinde, Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından düzenlenen 14. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulmuş bir sözlü bildirin genişletilmiş ve yeniden değerlendirilmiş hâlidir.

² Arş. Gör. Dr. Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, yakin@kastamonu.edu.tr

AKIN YALÇIN, Y., (2025) "Devletçilikten Özelleştirmeye Kastamonu'da Bir "Milli Fabrika": Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi", *Çalışma ve Toplum*, C.1, S.85. s. 263-284

Makale Geliş Tarihi: 23.06.2024- Makale Kabul Tarihi: 03.01.2025

sonrası özelleştirme dalgasından payını alan ve teknolojik gelişmelerden, yatırımlardan alıkonulan kurumun öyküsünde devletçilik ile başlayıp özelleştirmelere yüzünü dönen iktisat politikası arasındaki açığı değerlendirilmektedir. Taşköprü örneği tarihe olduğu kadar içinde bulunduğumuz koşulları değerlendirmeye de ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Emek tarihi, Devletçilik, Sümerbank, Taşköprü Kendir Sanayii

From Etatism to Privatization, A National Factory in Kastamonu: Taşköprü Hemp Industry Establishment

Abstract: Taşköprü Hemp Industry Enterprise was established by Sümerbank in 1947 in Taşköprü district of Kastamonu. The institution, which started operating in the last periods of the etatism policy and continued its existence until the second half of the 1990s, is important both in terms of its contributions on a local scale and the labor history of Turkey. The establishment is important in terms of its place in Turkey's capital accumulation as well as its revitalizing nature of the economic and social fabric of the region. Within the scope of the study, the development of the agricultural industry was revealed with the transformation of the villagers into industrial workers. The effects and consequences of the decisive dynamics on the road from etatism to privatization constitute the essence of this research. The basis of the study is to read the practical implications of economic policies and the transformations in living conditions in the factory, which meets 40% of Turkey's hemp needs, from both economic and social lenses. In the story of the institution, which was privatized after 1980 and prevented from technological developments and investments, the angle between the changing economic policy and the search for cheap labor force, flexible and precarious working conditions is evaluated.

Keywords: Labor history, Etatism, Sümerbank, Taşköprü Hemp Industry

Giriş

Türkiye'nin ilk kendir sanayi müessesesi Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde 1947 yılında, Birinci Sanayi Planı ile başlayan sanayileşme ve topyekûn kalkınma hedefleri dâhilinde Sümerbank tarafından kurulmuştur. Karadeniz Bölgesi ile İç Anadolu Bölgesi arasında bulunan, Ilgaz ve Küre dağlarıyla çevrili ve dışarıya kapalı küçük bir şehir olan Kastamonu'da kurulan kendir sanayi müessesesi; Türkiye'nin iktisadi inşası döneminde ekonomik ve toplumsal katkılarıyla ülkenin emek tarihi sahnesinde görünmeyen aktörlerden biri olarak rol almıştır. Küçük ölçekli bir

fabrika özelliğine sahip kuruluş, bölgenin iktisadi ve sosyal dokusunu canlandırmakla birlikte modern Türkiye'ye giden yolda özgün bir yapı taşı niteliği taşımaktadır. Kuruluşunu iktisadi kalkınma ile taçlandırmaya çalışan bir toplumun yeni çağdaş kimliğini içselleştirmesini ve bütüncül bir ilerleme arayışını benimsemesinde Taşköprü'ye dek uzanan yolu ve Taşköprü'den ülkeye sunulan katkıyı gün ışığına çıkarmanın tarihsel birikime katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma dâhilinde yerel ölçekte geçimlik tarımsal faaliyetle yaşamını sürdüren köylünün sanayi işçisine dönüşümü ile tarım sanayinin değişen iktisat politikaları çerçevesinde gelişimi gözlenmiştir. Türkiye işçi sınıfının oluşumunun temellerini atan, buldukları yöreleri biçimlendiren ve böylelikle ülke kalkınmasında önemli görevler üstlenmiş Sümerbank'ın birçok tesisi gibi; Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesinin de emek tarihi yazınında hak ettiği yeri kazanmasına ve emek tarihine dair araştırmalara yönelik ilginin artmasına katkı sağlamak bu çalışmanın temel amacıdır. Çalışmada önemli bir nitel veri geliştirme tekniği olan yazılı metin inceleme tekniği kullanılmış; birincil kaynaklardan elde edilen veriler ile bütünlüklü bir araştırma ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Devletçilikten özelleştirmeye giden yolda belirleyici dinamiklerin etki ve sonuçlarının bir taşra kentinde yansımaları bu araştırmanın dokusunu oluşturmaktadır. Türkiye'nin kendir ihtiyacının %40'unu karşılayan müessesede iktisadi değişimlerin pratik karşılıkları, yaşam koşullarındaki dönüşümler ile tarihi bir sürecin hem iktisadi hem toplumsal yapıdan okunması çalışmanın zeminini belirlemektedir. 1947 yılında Taşköprü'de kurulan bu fabrikanın izlerini sürebilmek için öncelikle bütüncül olarak Sümerbank'a giden yolu ortaya koymak gerekmektedir. Çalışma kapsamında çizilen bu yolla birlikte Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesinin kuruluşu, fabrikanın emekçileri ve çalışma koşulları, toplumsal yaşama ve Türkiye ekonomisine kattıkları; fabrikanın yok oluşuna giden yoldaki uğraklar olacaktır. 1947'den itibaren ülke ve bölge ekonomisine önemli katkılar sağlayan müessese, 1980 sonrası başlayan özelleştirme politikasından payını almış; teknolojik gelişmelerden, yatırımlardan ve desteklerden alıkonularak kapanışa sürüklenmiştir. 2004 yılında kapılarını kapatan fabrikanın tarihsel öyküsünde devletçilik ile başlayıp özelleştirmelere yüzünü dönen iktisat politikasının ortaya çıkardığı toplumsal ve iktisadi dönüşümler değerlendirilmektedir.

Devletçilik Politikası ve Sümerbank'a Giden Yol

Türkiye ekonomisini anlamada ekonomiyi kendi tarihinden kopuk olarak düşünmek önemli bir yanıhtır (Küçük, 1978: 230). Cumhuriyet Türkiye'sinin hem ekonomik hem toplumsal açıdan Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı miras, ilerleyen süreçteki politikaların belirleyici zeminini oluşturmuştur ve bu mirasta

sınâî gelişmemişlik de bulunmaktadır³. 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa kapitalizminin bir yarı sömürgesi haline gelmiş bir toplum ve bununla birlikte geri kalmış bir sanayi miras alınmıştır (Boratav, 2012: 19; Tezel, 2015: 72). 1913 ve 1915 yıllarında yapılan sanayi sayımı, söz konusu dönemde modern anlamda bir Osmanlı sanayinden söz etmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Bu dönemde iktisat politikalarına milli bir burjuvazi yaratma hedefi hâkim olmuş, bu politika Milli İktisat görüşleri çerçevesinde ivme kazanmıştır. Milli İktisat doğrultusundaki oluşumlar çerçevesinde, 14 Aralık 1913'te yürürlüğe giren Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkati, sınâî gelişmeyi amaçlayan ilk adımlardan biri olma niteliğindedir. Kuruç'un (2011: 308) milli iktisadın çekirdeği olarak tanımladığı, Osmanlı'nın Avrupa sanayileri ile rekabet edebilen büyük ölçekli sanayi kuruluşlarını hayata geçirebilme hedefinde olan bu geçici yasa, yerli sanayiye devlet desteği ile çeşitli imtiyazlar tanımayı amaçlamıştır (Ökçün, 1975). Tarım ekonomisine dayalı bir kalkınmanın güçlükleriyle birlikte küresel düzeyde rekabet edebilmek için sanayileşmenin önemi anlaşılmıştır (Yıldırım, 2024: 153).

1923-1929 dönemi, iktisat politikaları ve resmi iktisat görüşleri bakımından 1908-1922 dönemiyle bir süreklilik içindedir. Bu süreklilik savaş yıllarında da kısmen uygulanan milli iktisat tezlerinin 1923 sonrasında da önemli oranda hâkim olması ile gözlemlenmektedir (Boratav, 2012: 39-40). Cumhuriyet döneminde de Teşvik-i Sanayi Kanun-u Muvakkati benzeri bir yasalastırmaya gidilmiş ve 1927 tarihinde 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılarak özel kesim girişimciliği desteklenmeye çalışılmıştır. Bu kanun 1942 yılına dek 15 yıl süreyle yürürlükte kalmıştır (Makal, 1999: 218). Kanun özel girişim yoluyla hızlı sanayileşme beklentisini artırmış (Yakut, 2019: 55); sınâî yatırımlara ve sınâî işletmelere oldukça cömert muafiyet, ayrıcalık ve teşvikler sağlanmıştır (Boratav, 2012: 48).

1923-1929 döneminde anlamlı bir sanayileşme sürecinin oluşmadığı ve dönem içindeki sanayileşme çabalarının teşviklere rağmen yetersiz kaldığı ifade edilebilir. 1927 yılında yapılan ve ülkedeki tüm sanayi kuruluşlarını kapsayan Sanayi Sayımı'na göre, Türk sanayinin önemli ölçüde tarıma dayalı bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir (Makal, 1999: 215-217). Gerek sınâî kuruluşların ölçekleri ve çalıştırdıkları kişi sayıları, gerek motor gücü kullanan sanayi kuruluşlarının oranı ülke sanayinin gelişmemiş yapısını göstermektedir. 1929 büyük buhranı, önceki iktisadi politikaların sürdürülmesini olanaksız kılmış ve 1930 yılından itibaren yeni bir yol çizilmiştir. Geçiş dönemi olarak nitelendirilebilecek 1930-1932 yıllarından sonra, 1933-1939 yıllarını kapsayan dönem genellikle *devletçi dönem* olarak adlandırılır. İktisadi yaşamda milli bir iktisat politikasını yaşama geçirmenin aracı olan devletçilik ilkesi temel belirleyici olarak ön plana çıkmıştır. Devletçilik, iktisadi bakımdan "Ekonominin ve toplumsal yaşamın gelişmesi için kamu girişimciliğine

³ Yenal (2010: 12) Osmanlı'dan devralınan mirasta sanayide üretilen gelirin ulusal gelirin yüzde 10'unu geçmediğini, şehirlerdeki geleneksel zanaatların ise Batı rekabeti karşısında gerileyerek birçoğunun ortadan kalktığını belirtmektedir.

ve öncülüğüne dayanan bir iktisat politikası" olarak tanımlanmaktadır (Makal, 1999: 227). Boratav (2012: 59) da bu dönemin iki belirleyici özelliğini *korumacılık* ve *devletçilik* olarak belirlemekte ve söz konusu dönemi *ilk sanayileşme dönemi* olarak nitelendirmekte; bu dönemde Cumhuriyet tarihindeki en büyük sanayi büyüme hızının gerçekleştiğini belirtmektedir. 1930'dan itibaren milli iktisat devletçilik kapsamına göre yeniden tanımlanmış (Kuruç, 2011: 313). 1931 yılında Cumhuriyet Halk Partisi 3. Büyük Kurultayı'nda ideolojik olarak kabul edilmiştir (Yılmaz, 2008: 107). 1908'den itibaren ekonominin işleyişini belirleyen temel yönelişler tersine çevrilmiştir. Bir an önce sanayileşme zorunluluğu ve kaçınılmaz bir politika olarak ortaya çıkan müdahalecilik tarihsel bir zorunluluk olarak belirlemiştir (Avcıoğlu, 2013: 369). 1908-1922 ile 1923-1929 dönemleri arasında çarpıcı bir sürekliliğin olduğu ne kadar doğruysa, 1930-1939'un öncesi ile son derece belirgin bir kopuşu temsil ettiği de aynı derecede doğrudur (Boratav, 2012: 60).

Küçük'ün (1978: 238) "Cumhuriyet tarihinin ekonomik oluşumunda en önemli olay devletçilik deneyi" olarak nitelendirdiği bu dönemde, öngörülen hedeflere ulaşabilmek için planlama, kamu iktisadi teşebbüsleri ve yasal düzenlemeler olmak üzere üç temel araç kullanılmıştır (Makal, 1999: 236). Değişimin somut görünümü durumunda olan planlama, devletin konumunun ve işlevinin nasıl değiştiğini formüle etmektedir (Övgün, 2010: 162). 1934 yılında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı ülke tarihinde ilk endüstrileşme planı durumundadır ve ekonomik düzeyde belirlediği hedeflere erişmek için gerekli araçları, kurumları ve politikaları belirlemektedir. Plan, yerli hammadde kullanmak, önceliği tüketim araçları üretimine vermek, yeni fabrikaları bölgesel olarak dağıtmak şeklinde üç temel çizgiye sahiptir (Küçük, 1978: 248).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda öngörülen sınaî yatırımların büyük bölümü, Sümerbank tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Sümerbank, 1935 yılında başlayarak, ülkenin değişik yörelerinde (örneğin Nazilli, Bursa, Kayseri, Konya-Ereğli, Malatya, Halkapınar, Gemlik) tekstil ağırlıklı başta olmak üzere maden, selüloz, seramik ve kimya sanayi fabrikaları kurmuştur (Kiper, 2011: 30).

Modern Türkiye Devleti, devletçilik politikasıyla oluşturduğu izlek boyunca kısa sürede önemli işleri yaşama geçirmiş, birçok devlet işletmesi kurmuş, temel sanayiye el atmıştır. Devletçilik her açıdan bir ileriye yürüyüş dönemidir. Hem gelir göstergeleri bakımından, hem ortaya çıkarılan ürünler cinsinden, hem erişilen iş bölümü hem de kapitalistleşme açısından bu dönem ileriye yürüyüş dönemi olarak değerlendirilebilir (Küçük, 1978: 249-251). Makal (1999: 255-257) da devletçi dönemde yaşananların sadece sanayileşme hareketi ve bunun etkileriyle sınırlı olmadığını belirtmekte, devletçi sanayileşmenin sonuçlarını toplumsal açıdan değerlendirmektedir. Eğitim, sağlık, hukuk alanlarında; sanayileşme çabalarını da aşan birçok düzenleme yapılmış ve önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu bütünsel gelişmenin yanı sıra Türkiye'de modern anlamda bir işçi sınıfının köklerinin bu dönemde aranması gerekmektedir. Devletçi sanayileşmenin değinilen olumlu sonuçları, ağırlıklı olarak kamu iktisadi teşebbüsleri düzleminde gerçekleşmiştir.

Sümerbank'ın Kuruluşu

Ülkenin sınaî alandaki kalkınmasını devlet eli ile gerçekleştirmek için öncelikle 19.4.1926 tarih ve 633 sayılı kanun ile Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası (TSMB) kurulmuştur. Bankaya Osmanlı Devleti'nden miras kalan devlet teşebbüslerinin özel şirketlere devredilinceye kadar yönetilmesi görevi verilmiştir (Avcıoğlu, 2013: 266). Sanayinin kredilendirilebilmesi için kurulan bu banka ile o zamana dek özel kesime aktarılan teşvik fonları bankaya aktararak sermayenin de millileştirilmesinin sağlanması amaçlanmıştır (Kuruç, 2011: 356). Sümerbank'ın 1933'te kurulmasına uzanan yol, TSMB'nin kurulması ile başlangıç almaktadır. Altı yıl sonra bu banka lağvedilmiş ve yerine 3.7.1932 tarih ve 2058 sayılı kanun ile Devlet Sanayi Ofisi (DSO) ve 7.7.1932 tarih ve 2064 sayılı kanun ile "maksatların tamamen istihsaline muvaffak olamayan" TSMB yerine Türkiye Sanayi Kredi Bankası (TSKB)⁴ kurulmuştur (Özen-Aytemur, 2010: 178-180). Kamu iktisadi teşebbüslerinin öncüleri olarak görülebilecek ve devletin iktisadi hayatta doğrudan üretici rolünü üstlenmesini sağlayacak bu kurumlar yerlerini Sümerbank'a bırakmıştır (Övgün, 2010: 168-169). DSO ve TSKB'nin kapatılmasından sonra, amaçlanan milli hedeflere daha etkili, bütünlüklü ve seri bir şekilde ulaşabilmek için 3.6.1933 tarih ve 2262 sayılı kanun ile Sümerbank kurulmuştur (Özelmas, 1963: 84). Sümerbank'ın asıl görevi Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan devlet teşebbüslerini kurmak olmuştur (Avcıoğlu, 2013: 319). Sümerbank modeli sanayileşme politikasının ilkelerinin netleştirilmesini simgelemesinin yanı sıra sanayinin devlet ve özel sermayenin işbirliği ile kurulacağını gösteren bir uzlaşma modeli niteliğindedir (Kuruç, 2011: 370).

Sümerbank, devletçi sanayileşme programının uygulanmasında ve Türkiye'deki iktisadi kamu girişimciliğinin örgütsel yapılarının gelişmesinde büyük öneme sahip konumdadır. Bankanın temel işlevi devlet imalat sanayi yatırım programlarını uygulamak ve kurulacak devlet fabrikalarını işletmektir. Bankanın kuruluş kanunu, 1964'e değin yürürlüğünü sürdürecektir olan İktisadi Devlet Teşekkülü statüsünün kurulması ve yerleşmesinde bir ilk adım niteliği taşımaktadır (Özen-Aytemur, 2010: 181-182).

Bir iktisadi devlet teşekkülü olarak Sanayi Vekâletine bağlı olan Sümerbank'ın; ilgili bulunduğu ortaklıklar, sahip olduğu müesseseler ve kendisinin bir seksiyonu halinde bulunan banka şubeleri mevcuttur. İkinci kademe bir organ olan müesseseler, sermayesinin tamamı bağlı olduğu teşekkül tarafından temin olunan ve tüzel kişiliği bulunan kuruluşlardır (Özelmas, 1963: 88). Müesseseler, bünyelerinin sınaî ve ticari olmasına göre iki büyük gruba ayrılmakla birlikte, bankanın faaliyet sahası 1949 yılı dikkate alındığında genel olarak beş büyük müessese üzerine temellendirilmiştir; bunlar Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi, Sümerbank Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi,

⁴ TSKB 1933 yılında kapatılmıştır.

Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi, Sümerbank Çimento Sanayi Müessesesi ve Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi idi (Polatoğlu, 2021: 283). Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi de Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesinin kendi içinde ayrılan on dört tekstil sanayi kuruluşundan biridir.

İktisadi Devlet Teşekkülleri

Devletin sahip olduğu iktisadi kuruluşlarla ilgili düzenlemeler, 1938 yılında bu kuruluşları kapsamına alan ve faaliyetlerini düzenleyen genel bir yasanın çıkarılmasıyla daha net bir çerçeve kazanmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile ilgili olarak, 17.6.1938 tarih ve 3460 sayılı "Sermayesinin Tamamı Devlet tarafından verilmek suretile kurulan iktisadi devlet teşekkülleri teşkilatı ile idare ve murakabeleri hakkında kanun" çıkarılmış; böylece iktisadi faaliyetlerin devlet sektörüne ait önemli bir kısmının tabii olduğu statü belirlenmiştir. 1942 ve 1943 yıllarındaki nizamname ve kanuna⁵ göre ise iktisadi devlet teşekküllerinin statüsünün ana hatları çizilirken; sermayesinin tamamı devlet tarafından temin edilen ve tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar teşekkül yapılanmasına dâhil edilmiştir. Ülkenin farklı yerlerinde ve oldukça geniş bir coğrafyada faaliyete geçen bu kuruluşların, o günün koşullarında, genellikle dönemin en ileri teknolojisiyle kuruldukları belirtilmelidir. Bu olgu, üretim maliyetlerinin düşük olmasını sağlayan temel etmen olsa da; bu kuruluşlar, ekonomik alanda adeta öncü olmuşlar, ülkede modern bir sanayi ve bununla birlikte modern işçi sınıfının oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. İktisadi devlet teşekkülleri Türkiye işçi sınıfının oluşumunda göz ardı edilemeyecek oranda büyük bir rol oynamıştır. Sümerbank henüz 1933 yılındaki kuruluş yasasında "usta ve işçileri yetiştirmek üzere yurt içinde ve yurt dışında mektepler açmak" görevini üstlenmiştir (Özen-Aytemur, 2010: 235). Bu kapsamda Sümerbank müesseselerinde kurs programları açılmış, fabrika kurslarının yanı sıra çok sayıda personelin yurt içinde ve yurtdışında eğitim alması sağlanmıştır. 1940'lı yıllarda devletin emek süreci üzerindeki doğrudan belirleyiciliğinin artması ve diğer yandan işçilerin yerleşik bir işçi sınıfı olmanın koşullarını yaratmaya başlaması süreci hızlandırmıştır (Koçak, 2012: 15, 36). Netice itibarıyla Türkiye'de modern anlamda bir işçi sınıfının oluşumu bu kuruluşlarda ve onların aracılığıyla gerçekleşmiş ve işçi sınıfının toplumsallaşması biçiminde süreklileşmiştir (Makal, 2007: 119).

Sümerbank'ın ve ona tabii kuruluşların ülkenin çeşitli bölgelerinde sanai gelişmenin öncülüğünü yapmak kadar oralara çağdaş yaşam koşullarını götürmek gibi de önemli bir misyonu bulunmuştur (Özelmas, 1963: 115). Bu misyonun önemli bir nedeninin işgücü sorunlarına çözüm bulmak için yaşama geçirilen sosyal politikalar olmasıyla birlikte; işçi evleri yapmak, sağlıklı beslenme koşulları yaratmak

⁵ T.C. Resmî Gazete, S. 5139, 23 Haziran 1942.

gibi iskân⁶ ve sosyal güvenliğe yönelik adımların yanı sıra eğitim ve kültüre dayanan geniş çaplı sosyal olanaklar sağlanmışır (Makal, 2007: 129-130). Örneğin Sümerbank'a ait tüm fabrikalarda kütüphaneler ve okuma odaları bulunmakta, okuma yazma kursları düzenlenmekte ve birçok kuruluştta sinema salonları yer almaktadır (Makal, 2007: 149). Ek olarak altını çizmek gerekir ki, birçok kuruluştta çalışan annelerin çocuklarının 2 yaşına dek işyerinde bakımının sağlanacağı kreşler yaşama geçirilmiş; kreş ve çocuk bakım yerleri anlamının bu sanayi kollarıyla memlekete getirildiği 15.10.1968 tarihli Cumhuriyet Senatosu Toplantısında dile getirilmiştir.

Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi

Birinci Dünya Savaşı yılları ülkenin cılız ekonomik yapısını derinden sarsmıştır. Anadolu bozkırlarının geçimlik üretime mahkûm ettiği büyük ve yoksul köylü kitlesi, on yılı aşkın savaş ve yıkım döneminde en çok sarsılan sınıfı oluşturmuştur. Köylü halkın yetişkin erkekleri Yemen ve Galiçya arasındaki uçsuz bucaksız bölgede savaşırken arkalarında kalanlar yerel derebeylerinin savaş ve kargaşa yıllarında daima gelişiveren kaba sömürü ve soygun biçimleri altında ezilmiş durumdadır (Boratav, 2012: 37). Birinci Dünya Savaşı ardından gelen Kurtuluş Savaşı'ndan Kastamonu, ülkenin en bitap şehirlerinden biri olarak çıkmıştır. İnebolu Limanı'nın Kurtuluş Savaşı'nda stratejik bir rol oynadığı, limanın cephane karargâhı olması sebebiyle Yunanlılar tarafından bombalandığı ve İnebolu'nun 9 Nisan 1924 tarihli TBMM kararıyla Beyaz Şeritli İstiklâl Madalyası ile onurlandırıldığı bilinmektedir.⁷

Savaşın ağır koşulları ardından, çalışmanın odağında olan Taşköprü ilçesi, 1927 yılında ise büyük bir yangın geçirmiştir.⁸ Bu koşullarda Taşköprü ve civarındaki insanlar geçimlerini tarıma dayalı küçük üreticilik ile sağlamakta, kurulmakta olan yeni ülkenin bir parçası olarak koşullara uyum sağlamaya çalışmaktadır.

1940-1945 yıllarında Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na dâhil olmamış fakat cephelerde fiilen savaşmanın dışında savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşamak zorunda kalmıştır (Boratav, 2012: 81). 1933 yılından itibaren faaliyete geçen Sümerbank ve ona bağlı iktisadi devlet teşekkülleri sayısını ülke coğrafyası genelinde arttırmak ve devletçi politikanın hedeflerinden biri olan ülke içindeki hammaddenin değerlendirilmesi ilkesi ile farklı bölgelerde müessese kuruluşlarına devam edilmiştir.

⁶ 1944 yılında yayınlanan Sümerbank'ın Faaliyetleri filminde verilen bilgiye göre o yıla dek 6 binden fazla işçinin iskân edilmesini sağlayan ev, apartman veya pavyon Sümerbank tarafından yaptırılmışır ve devam eden birçok inşaat bulunmaktadır (<https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/sumerbank-in-faaliyetleri>).

⁷ <http://www.kastamonu.gov.tr/sayfa.asp?id=1>

⁸ Taşköprü Belediyesi, (2009) *Geçmişten Günümüze Değişen ve Gelişen Taşköprü*, s. 4.

Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yapılan kendir üretiminin %40'ını yetiştiren Taşköprü ve civarındaki kendirin soyulup elyaf haline getirilmesini sağlamak ve el ile kendir soyma işçiliğini makineleştirmek amacıyla 1947 yılında 187 dönümlük bir araziye kurulmuştur. 4 bin ton çubuk kenevir işleme kapasitesine sahip müessese Cumhuriyet döneminin Kastamonu'daki ve bulunduğu bölgedeki ilk sanayi kuruluşlarından biridir. 1930'lardan itibaren yöre halkı ve özellikle eşraf kendir fabrikasının Taşköprü'ye inşa edilmesini talep etmiş ve bürokratik işlemler ve iktidarın çalışmaları bu haklı talepler doğrultusunda ilerlemiştir (Ceylan, 2021: 211). Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1938'deki ilk Kastamonu ziyaretinde fabrika konusu yine gündeme gelmiş, ancak fabrikanın kuruluşu savaş dolayısıyla gecikmiş, sonuç olarak fabrikanın ihalesi 6 Nisan 1945 günü yapılmıştır (Eski, 2016: 153). 1947 yılında faaliyete geçen fabrika, bölgede 16-24 bin ton civarında çubuk kendir üretimi olmasına karşın, çeşitli nedenlerle kapasitesinin yarısı kadar kenevir alabilmiştir.⁹

Fabrika, kârlı ve verimli bir çalışma düzenine kavuşabilmek amacıyla zamanla muhtelif sahalara yönelmek durumunda kalmış, 1952 yılında kendir, sicim ve kanaviçe dokuma yapacak şekle getirilmiş ve Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi unvanını almıştır. Kendir lifinden üretilen çuval ve kanaviçe maliyetlerinin piyasa fiyatının üzerinde olması¹⁰ ve kendir kanaviçe üretiminin istenilen sonuca ulaşmaması üzerine müessesece 1953 yılında kendirden iplik ve sicim ithal edilerek jüt elyafından kanaviçe üretimine geçilmiştir¹¹. 1954 yılı Haziran ayı itibariyle jüt ipliği üretimi ile fabrika kâr etmeye başlamış, 1960 yılına dek düzenli olarak kâr artışı görülmüştür¹².

Fabrikanın Emekçileri ve Çalışma Koşulları

Müessesede, kurulduğu günden itibaren yüksek ağırlıklı bölge halkı çalışmıştır. Bir aileden 4 ila 6 kişiye kadar değişen rakamlarla, fabrika Taşköprü için uzun yıllar geçim kapısı olmuştur. Kadın ve erkek olarak çalışan emekçilerden kadınların daha çok iplik makinelerinde erkeklerin ise kas gücü gerektiren pozisyonlarda çalıştığı bilinmektedir.

Diğer yandan, hammaddenin 1974 yılına dek %90 oranının üzerindeki kısmı Taşköprü'den sağlandığından, yalnızca fabrika çalışanları değil, tarım işçiliğinde çalışanlar da büyük oranda kazanç sağlamıştır. Fabrika öncesinde de bölgede

⁹ Millet Meclisi (MM), Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 35, 48. Birleşim, 29.01.1965.

¹⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 7, 11.12.1962.

¹¹ T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1975 Yılı Raporu, Ankara: Akın Matbaası, s. 1.

¹² T.C. Yüksek Murakabe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanununun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1960 Yılı Raporu, Ankara: Gürsoy Basımevi (1961).

önemli miktarda kendir ekilmesi, kendirin çiftçinin önemli bir gelir kaynağı olması gerçeği fabrikanın kuruluşuyla güvence altına alınmış; kendiri pazara sunan çiftçiler, tüccarların istediği paraya razı olmak yerine devletin belirlediği miktara hammaddelerini fabrikaya verme imkânı bulmuşlardır. Geçimlik küçük üretim yapan tarım emekçileri için fabrika tarım sanayinin geliştirilmesiyle güvenceli iş imkânı sunan bir üretim alanı haline gelmiştir.

Müessesede yabancı uyruklu çalışanların olduğu da bilinmektedir. 1951 yılında İngiliz uyruklu elektrik mühendisi John Morris montaj işlerinde çalışmak üzere (BCA, 1951), 1955 yılında ise Belçika uyruklu uzman De Dapper Robert Luis'in Taşköprü Kendir Sanayii Müessesinde göreve başlamasına karar verilmiştir (BCA, 1955).

İncelenen Yüksek Murakabe Heyeti 1960 yılı raporuna göre işyerinde 1959 yılında 51 memur ve 488 işçi; 1960 yılında 469 işçi bulunmaktadır¹³. İlerleyen yılların raporlarının da incelenmesi ile varılan kaniya göre; iktisadi devlet teşekküllerinin ortak sorunu olan işgücü devir oranının yüksekliği - dönemin hemen tüm sanayi tesisleri için yüksek işgücü devri en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır (Koçak, 2012: 20)-, bu işyerinde ortaya çıkmamaktadır¹⁴. Bu duruma, işçilerin hâlihazırda Taşköprü'de yaşamaları ve arkalarında bıraktıkları ve dönmelerine neden olacak uzak mesafede tarımsal alan ve yaşama alanı olmamasının, aslında yaşam ve tarım alanlarından kopmamalarının neden olduğu düşünülmektedir.

Fabrika işçileri 1950'li yıllardan itibaren sınıf bilinciyle örgütlenmişler ve 26.06.1953 tarihinde Taşköprü Kendir Sanayii İşçi Sendikasını yaşama geçirmişlerdir. Sendika 1954, 1956 ve 1959 yıllarında ücret artışları konusunda işverenle uyuşmazlık yaşamış, söz konusu toplulukla iş uyuşmazlığı önce Vilayet Hakem Kuruluna, daha sonra Çalışma Bakanlığına taşınmıştır. 1954 yılında işçilerin sosyal yardımlarla birlikte talep ettikleri ücretin 97,20 kuruş olduğu; aynı dönemde İzmir Basma Sanayii Müessesesinde ücretin 79,57 kuruş, Nazilli Basma Sanayii Müessesesinde 82,89 kuruş, yine İzmir Mensucat T.A.Ş.'de 94,45 kuruş olduğu görülmektedir.¹⁵ İş Uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulu kararında işçilerin saat ücreti zam talebi haklı bulunmuş ve uygulanmasına karar verilmiştir. 1956 yılında da işçilerin saat ücreti ile yemek ve ekmek ücreti artışı talep ettikleri, Malatya Bez Fabrikası ücretlerini örnek gösterdikleri, işverenin ise bölgedeki özel bir kereste fabrikasında işçilerin 75 kuruş ücret aldıklarını ve fabrikadaki işçilere özel sektöre göre hayli yüksek ödeme yapıldığını belirttiği görülmektedir.¹⁶ 1959 yılında ise

¹³ T.C. Yüksek Murakabe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanununun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1960 Yılı Raporu, Ankara: Gürsoy Basımevi (1961).

¹⁴ İşçi devri "belirli bir dönem boyunca bir işletmenin personel kadrosuna, işçilerin giriş ve çıkış hareketi" olarak tanımlanmaktadır (Ekin, 1957: 52).

¹⁵ T.C. Resmî Gazete, S. 8904, 14 Ocak 1955.

¹⁶ T.C. Resmî Gazete, S. 9328, 9 Haziran 1956.

sendikanın ücret artışı talebine karşı işveren, günde 8 saat çalışan ve saatte asgari 75 kuruş alan bir işçinin fabrikada ayda 289 lira 12 kuruş bir kazanç temin ettiğini belirtmekte, geniş sosyal yardımların avantajını vurgulanmaktadır.¹⁷ Sendika ise işverenin itirazı üzerine verilen ücretle kanaat etmiş olmalarından değil fabrikanın kendi aile muhitlerinde kurulmuş olması dolayısıyla burayı tercih ettikleri belirtmektedir. Fabrika işçilerinin Sendika ile birlikte işveren tarafından sunulan ücretlere itiraz ettikleri, Türkiye işçi sınıfının bir parçası olarak diğer Sümerbank fabrikalarındaki işçilerle mukayese ve değerlendirme halinde oldukları görülmektedir.

Mahalli bir sendika olan ve 1959 yılında 440 üyesi bulunan Taşköprü Kendir Sanayii İşçileri Sendikası 1963 yılında Milli Sendika niteliğindeki Türkiye Tekstil, Örne, Giyim ve Deri Sanayi İşçileri Sendikasına (TEKSİF) katılmıştır.¹⁸ 1963 yılında 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununun yürürlüğe girmesi ile işçiler daha bilinçli ve hızlı bir biçimde örgütlenmeye başlamış, sendikal faaliyetler toplumsal anlamda daha fazla önem kazanmıştır. Kamu sektörünü teşkil eden Sümerbank Fabrikalarında işçiler %100 örgütlenmiştir ve Türkiye'de bu sanayiide ilk örgütlenen işçiler Sümerbank tekstil işçileri olmuştur (Aykut, 2011/1968: 46). TEKSİF örgütlenmesinde toplu sözleşme ile daha fazla işçinin lehine olacak şekilde sosyal yardımların miktarları artırılmış, özel sektörün oldukça üzerinde ücret zamları ve sosyal haklar elde edilmiş, 1966 yılında 160 işyerinde işverenler sendikası ile işkolu toplu iş sözleşmesi imzalanmıştır (Aykut, 2011/1968: 47-48). TEKSİF 1969 yılında aralarında Taşköprü de bulunan 25 Sümerbank fabrikasında çalışmakta olan 30.789 işçisiyle birlikte grev kararı almış, eşzamanlı olarak işverenin de lokavt kararı alması üzerine işyerlerinde kademeli olarak grev kararı uygulanmıştır.¹⁹

Sosyal Olanaklar

1954 yılında alınan kararla çalışanlara ev yaptırmak amacıyla kurulan Kendir Sanayii Yapı Kooperatifi 30 yıllık süre ve asgari 700 lira sermaye ile işe koyulmuştur (BCA, 1954). İşyerinin kurulduğu 87 dönümlük geniş alanda üretim yapılan binaların dışında alanda A tipi (62 metrekare) 10, B tipi (45 metrekare) 13 olmak üzere toplam 23 adet vazife evi ile tek katlı misafırhane bulunmaktadır. Bu evlerde çoğunlukla memurlar ve farklı bölümlerdeki işçi şefleri kalmakla birlikte; bu lojmanlar yaklaşık 150-200 arasında kişiyi barındırmıştır. Bunların yanında bir lokal ve futbol ile voleybol sahaları mevcuttur. Spor sahalarından yalnızca fabrikanın işçileri değil Taşköprü ilçesinin gençleri de yararlanmış, 1970'li yılların sonlarına doğru ise fabrika alanına kapalı bir spor salonu yapılmıştır.

Sosyal yardımlar dâhilinde memurlara çocuk zammı, doğum, evlenme, ölüm

¹⁷ T.C. Resmî Gazete, S. 10298, 5 Eylül 1959.

¹⁸ http://www.teksif.org.tr/genel-kurullar_hk_8.html (19.12.2024)

¹⁹ TÜRK-İŞ Dergisi, S. 71, Ocak 1969.

yardımı, tekaüdiye iştirak hissesi, tedavi masrafları, gıda ve giyim yardımı ile işten ayrılma tazminatı verildiği görülmektedir. İşçilere ise esas ücretin yanında fazla mesai, prim ve ikramiye ödendiği görülmektedir. Bunların yanı sıra, nakdi sosyal yardım, hafta tatili, paralı izin, çocuk zammı, vefat, işten ayrılma tazminatı, hasta ve kaza ücreti ödendiği raporlardan edinilen bilgilerdir. Diğer çeşitli sosyal yardımlar başlığında; yedirme, giydirme, tedavi, revir masrafları, işçi sigorta primleri, mesleki yeterlilik ve okul masrafları, sinema, spor ve sosyal masraflar ve nakliye masrafları²⁰ görülmektedir.

Müessesede 4 yataklı revir, anlaşmalı 1 doktor, 1 hemşire ve işçi statüsündeki 2 yardımcı bulunmakta; revirde memur ve ailelerinin poliklinik muayeneleri ile işçilerin acil sağlık müdahaleleri yapılmaktadır. Revirin masrafları ve tedavi giderleri ise 1960 yılından itibaren İşçi Sigortaları Kurumu'nca karşılanmaya başlamıştır. Müessese doktorunun aslında Taşköprü civarında hizmet verdiği, müessese dışından da hasta kabul ettiği bilinmektedir.

Sümerbank giyim yönetmeliği ve 1970 yılı toplu iş sözleşmesi hükümleri dâhilinde işçilere parasız giyim eşyası sağlandığı ve yine aynı hükümler dâhilinde ücretsiz 3 kap öğle yemeği verildiği görülmektedir²¹.

Bir hizmet arabası, bir pikap, iki otobüs bulunmakta; pikap, müessese ile kaza merkezi arasında doktor ve hasta nakillerinde kullanılırken; otobüsler ise personel nakli hizmetleri ile işçi ve memurların okul çocuklarının kaza merkezindeki okullara taşınması amacıyla kullanılmaktadır.²² İşçi ve memur tüm personelin okula giden çocuklarının eğitiminin sürekliliği uzun yıllar bu taşımacılıkla sağlanmıştır. Bu bilgiler dışında fabrikanın kendi imkânlarıyla çalışanlarına sunduğu olanaklar da oldukça önemlidir. 70'li yıllar ve sonrasında okuma yazma bilmeyen köylerde ikamet eden kadınlar için kurslar açılmış; yılda birkaç dönem ve her dönemde 50-60 kişilik grupların okuma yazma öğrenmiştir. Bu faaliyetlerin yanı sıra haftanın iki günü fabrikadan kalkan otobüslerle Taşköprü ilçesinde bulunan ve fabrikaya yaklaşık iki kilometre uzaklıkta bulunan sinemaya gidiş ve dönüşler sağlanmış; ailelere sosyal hizmetler şefliği tarafından her sabah ekmeğe dağıtılmış ve ek olarak ailelerin gıda ihtiyaçları için de fabrikadan haftanın bir günü araç kaldırılmıştır.

Fabrikanın Toplumsal Yaşama Kattıkları

Makal (1999: 242-257), devletçi sanayileşmenin sonuçlarını toplumsal açıdan değerlendirirken iktisadi devlet teşekküllerinin iktisadi alanda öncülük görevi

²⁰ T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1975 Yılı Raporu, Akın Matbaası, s. 37-38.

²¹ T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu (1972), Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1971 Yılı Raporu, Ankara, Alkan Matbaası, s. 16-18.

²² T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu (1972), Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1971 Yılı Raporu, Ankara, Alkan Matbaası, s. 18.

gördüklerini, ülkede çağdaş bir sanayi ve modern işçi sınıfının oluşmasına katkıda bulduklarını ve Türkiye'de modern anlamda bir işçi sınıfının köklerinin bu dönemde aranması gerektiğini belirtmektedir. Bu bütüncül değerlendirmenin yanı sıra, çalışmanın odağında bulunan fabrikanın hem bulunduğu bölgede işçi sınıfı kültürünün oluşumunun temellerini attığı hem de sanayileşme hedefinde halkı üretime katarak modern devletin kalkınmasına katkıda bulunduğu kuşkusuzdur. Daha önce de vurgulanan eğitim, sağlık, hukuk gibi toplumsal alanlarda yaşama geçirilen düzenlemeler önemli gelişmelere kapı aralamıştır. Söz konusu düzenlemeler, dışarıya kapalı bir kent olma özelliği taşıyan Kastamonu ve daha özelde küçük bir ilçe olan Taşköprü'de yaşamı büyük oranda değiştirecek ve geliştirecek sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Modernleşme sürecinin doğrudan bir parçası olmuş bulunan Taşköprü'de gelecek yıllardaki yaşam da fabrika sürecinde oluşan toplumsal ve iktisadi birikimle şekillenmiştir.

Fabrikanın diğer Sümerbank tesisleri gibi bölgede yeni iş olanakları yaratmasının ve uzun yıllar hem fabrika çalışanlarının hem de kendir üreticilerinin gelirlerini kazanmalarına imkân sağlamanın yanı sıra; bölgeye teknolojik açıdan da yenilik getirmiştir. Müessesede bulunan dört adet dizel jeneratör ile fabrikanın enerjisi karşılanmıştır; enerjinin artan kısmı ise uzun süre Taşköprü Belediyesi'ne satılmıştır. 1965 yılında 6 bin nüfuslu kasabanın elektrik ihtiyacının fabrikadan karşılandığı bilinmektedir.²³Taşköprü elektriği 1970 yılına kadar fabrikadan almış, sonrasında Türkiye Elektrik Kurumu'ndan almaya başlamıştır.²⁴

Kırsal kesim yerleşimine alışkın bir toplumsal yapıya sahip olan bölge, ülkenin ilk toplu konut deneyi olan lojmanlarla tanışmıştır. Büyük bir yatırımın parçası olan bu toplu konutların yanı sıra, işyeri içindeki sosyal tesislerden yalnızca fabrika çalışanları değil, -yukarıda değinildiği üzere- bölgede yaşayan diğer insanlar da yararlanmışlardır. Müessese müdürlerinin kamu yararı gözeten yönetici bilinçleri ile birlikte Taşköprü bölgesine ve oradaki insanlara fayda sağlamaya yönelik politikalar izlenmiştir. Kadınların fabrikada üretime katılması ve birçoğunun fabrika dâhilinde açılan kurslarda okuma yazma öğrenmesi şüphesiz çok önemli bir eylemdir.

Fabrikanın Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Yüksek Murakabe Heyeti tarafından hazırlanan Sümerbank 1960 Yılı Raporu'na göre Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi devlet sektörüne ait yegâne sicim ve kanaviçe imal eden müessesedir. Ülkedeki sicim ihtiyacı, İstanbul'da faaliyette bulunan özel teşebbüse ait iki fabrika ile daha ziyade Kastamonu, Amasya ve

²³ Millet Meclisi (MM), Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 35, 48. Birleşim, 29.01.1965.

²⁴ T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu (1972), Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1971 Yılı Raporu, Ankara, Alkan Matbaası, s. 41.

civarında bulunan el imalatı ile karşılanmaktadır.²⁵ 1954 yılına dek yıllık bilançolarını zararlı kapatan fabrika ilk kez 1954 yılında kâr etmiştir.²⁶ Kuruluşunda 2 milyon lira sermaye ile faaliyete geçen fabrika 1953 yılında 5 milyon²⁷, 1960'ta 7 milyon, 1973 yılında ise 15 milyon liralık sermayeye sahip olmuştur.

1961 yılı raporunda ülkenin kanaviçe ihtiyacının (hammaddesi ithal edilmekle birlikte) cüzi bir kısmının fabrika tarafından karşılandığı belirtilmekle birlikte, dokuma imalatının % 90'ının şeker çuvallığı olduğu ve üretilen malların Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketine satıldığı ifade edilmektedir. Raporun sonundaki temennilerde; kanaviçe ithaline son verilmemesi durumunda müessesenin tasfiyesi önerilmektedir. Bir önceki yıla göre öz kaynakların yabancı kaynaklara oranı 0,59'dan 0,38'e inmiştir. Aynı raporda, Hollanda'dan ithal edilen ve yılda 1 milyon metre civarında ihtiyaç duyulan keten brandalığın müessese tarafından üretilmesi önerilmiş, jüt ve branda bezi ithalinden vazgeçileceği için döviz tasarrufu etmenin yanında ülkedeki keten ve kendir mahsullerinin kıymetleneceği bilgisi verilmiştir. Keten branda bezi için gereken makinelerin fabrikaya alınması, teknolojinin koşullara uyumunun sağlanması istenmiştir. Hatta ithal branda bezlerinin satış fiyatının 15 lira olduğu ve müessesece tahmini maliyetin 940.75 kuruş olduğu belirtilmiştir.²⁸ Ancak talepler yalnızca belgelerde kalmıştır. Fabrika 1961 yılından itibaren zarar etmeye başlamış,²⁹ 1968 yılında müessesede ek olarak çelik konstrüksiyon işleri yapılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de sisal dokuma sanayi olmadığı göz önünde bulundurularak 1969 yılında iki adet sisal dokuma tezgâhı getirilmiş ve ithal edilen sisal elyafından yolluk ve halı imaline geçilmiştir. 1970 yılında da İngiltere'den 2 adet makine getirilmiştir.³⁰ Diğer yandan 1970 yılı raporunda da tesisat ve makinelerin yenilenmesi gerekliliği ısrarla ifade edilmektedir.

1975 yılında Sanayi Bakanlığının diğer sanayicilere ithal müsaadesi vermesi ile müessese elindeki sisalleri satamaz duruma gelmiştir. Bakanlığın 1969 yılından beri süregelen uygulamayı değiştirmesi³¹, müessesenin zararına olduğu gibi kredi ile

²⁵ T.C. Yüksek Murakabe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanununun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1960 Yılı Raporu, Ankara: Gürsoy Basımevi (1961).

²⁶ T.C. Yüksek Murakabe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanununun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1960 Yılı Raporu, Ankara: Gürsoy Basımevi (1961), s. 28.

²⁷ Doğrusöz Gazetesi, S. 2116, 8 Ekim 1953.

²⁸ T.C. Yüksek Murakabe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanununun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1960 Yılı Raporu, Ankara: Gürsoy Basımevi (1961), s. 12.

²⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 28, 3.6.1965. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 48, 15.10.1968.

³⁰ T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu (1972), Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1971 Yılı Raporu, Ankara, Alkan Matbaası, s. 33-35.

³¹ "1969 yılından bu yana Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca uygun görülen bir uygulama ile,

aldığı sisalleri nakde çevirememeye yüzünden finansman zorluğuna uğramasına da sebebiyet vermiştir.

1974 yılında 1. ve 2. kalite kendir elyafının alımı Taşköprü'den %91,4 oranında olmakla birlikte; 1975 yılında ürünün %45,9'u Taşköprü, %18,6 oranında Vezirköprü, %18,6 Gümüşhacıköy, %12,9 oranında Kastamonu ve %2,8 oranında Tire bölgelerinden alınmıştır. Nedeni ise SEKA Genel Müdürlüğü'nün selüloz tipi kendir alımını Taşköprü'den yapmasıdır. 1975 yılında SEKA Genel Müdürlüğü'nün Taşköprü'de 50.000.000 lira sermayeli ve 5000 ton/yıl kapasiteli bir sigara kâğıdı fabrikası kurması kesinleşmiş, 1977 yılında faaliyete geçmesi beklenmektedir. 1975 yılı raporunda, bu durumda, müessesenin kendir lifi bulmasının çok güçleşeceği; ithal işlemleri tamamlanamadığı ve malların (jüt elyafının) gümrükte bekletildiği belirtilmektedir. 1975 yılında da müessesenin en büyük alıcıları eski yıllarda olduğu gibi Tekel Genel Müdürlüğü ile Makine Kimya Enstitüsü'dür.

1976-1977 yıllarında müessese teknolojisinin yenilenmesi için bir proje talep edilmiş, yenileme yatırımı yapıldığı takdirde müessesenin zarardan kurtulacağı öngörülmüştür. Bu yatırım yapılırsa memleketin jüt ipliği ihtiyacının tamamen karşılayacak duruma gelmesi ve jüt ipliği ithali yapılmaması sonucunda fabrikanın kârlı duruma geçeceği belirtilmiştir.

1950-1975 yılları arasındaki raporların genel değerlendirilmesine göre; müessesenin zarar etmesinin önemli sebeplerinden biri de üretimin yüzde 99,85'inin³² yapıldığı resmi kurumların borçlarını ödememeleridir. Kâr – zarar bilanço hesaplarında T.C. Şeker Fabrikalarından, Askeriyeden ve diğer resmi kurumlardan üretim karşılığının tahsil edilemediği ısrarla belirtilmektedir.

Taşköprü Kendir Fabrikasının zarar ettiği düşüncesiyle kapatılmasının 1965 yılından itibaren Yüksek Denetleme Kurulu tarafından görüşülmekte olduğu bilinmektedir.³³ 1979 yılında kendir işleyen makinelerin satılması ve hammadde dışarıya bağımlı hale gelmesi (hammadde Hindistan ve Pakistan'dan alınmaktaydı) ile birlikte zarardan kurtulamayan fabrika gözden çıkarılmaya başlanmıştır.

Kapanışa Doğru

1980'lere gelindiğinde Sümerbank'ın kurduğu ya da işlettiği 41 fabrika, 468 mağaza ve 48 banka şubesi mevcuttur. 1987'de ise Sümerbank özelleştirme kapsamına dâhil

---

memleket dâhilinde kullanılan sisal ilk maddesinin ithal ve sanayicilere belirli bir karla tevzii işlemi müessese tarafından yapılmakta bu yolla yerli ilk madde kendirin korunması ve müessesenin hizmeti karşılığı bir miktar kar elde etmesi sağlanmakta idi" T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu (1976), *Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1975 Yılı Raporu*, Ankara, Akın Matbaası.

³² T.C. Yüksek Murakabe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanununun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1960 Yılı Raporu, Ankara, Gürsoy Basımevi (1961), s. 35.

³³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 28, 3.6.1965.

edilir (Kiper, 2011: 66). 1980 sonrası başlayan özelleştirme dalgasından itibaren, ülkenin farklı yerlerinde kendini yoktan var eden tesisler de teknolojik gelişmelerden, yatırımlardan ve desteklerden alıkonularak zayıflatılır.

1985 yılına gelindiğinde Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesinde 391 işçi ve 35 memur çalışmaktadır. İşyeri 17.11.1995 tarihinde Tekel İşletme Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Bu tarihten itibaren Tekel Jüt İpliği Fabrikası haline gelen ancak atıl vaziyette bulunan işyerinin yüzde 30'luk kısmı 2004 yılında Özelleştirme İdaresine geçerken 2004 yılının Mayıs ayından itibaren fabrika zarar ettiği için çalıştırılmayarak faaliyetine son verilmiştir. Fabrikanın stoklarında bulunan 2.339.511 kilogram jüt elyafının satışı için Bassan Tekstil Halı San. ve Tic. Ltd. Şirketi ve ortağı Teymur Tekstil San. ve Tic. A.Ş. ile sözleşme imzalanmış, sözleşme gereği Firma, faaliyetini durduran fabrikada bir aylık bakım, onarım ve müteakiben 8 ayda malın tamamını işleme taahhüdünde bulunarak 620.000 YTL'lik mal bedeli karşılığı teminat mektubu vermiştir (Yurtoğlu & Eğilmez, 2021: 1214). 2007 yılında ise fabrikanın yüzde 30'luk kısmı olan 65 dönümünün devri hibe olarak Taşköprü Belediyesi'ne yapılmıştır. 2008 yılında da 31 dönümü Meslek Yüksek Okulu yapılması için Kastamonu Üniversitesi'ne devredilmiştir.

2009 yılının Nisan ayında işyerinde bulunan tüm malzeme, varlık ve demirbaşlar Özelleştirme İdaresi'nce açılan ihale ile 760.000 TL bedelle Aksa Tekstil Sanayii ve Ticaret Ltd. Şti.'ne satılmış³⁴; şirket yetkilileri ise hurdaları yurt içine, 38 adet kendir dokuma makinesi ile 2 adet kendir açma makinesini Bangladeş'te yeni kurulacak olan bir tekstil fabrikasına sattıklarını açıklamıştır.

Yaklaşık 40 yıla yakın Taşköprü'de hizmet veren hurda ve makinelerin satılmasının ardından fabrikanın ömrü filen son bulmuştur.

Sonuç

Türkiye'de 1930'lu yıllarda benimsenen devletçilik politikası 1980'e dek varlığını sürdürmüş, kamu işletmeciliği anlayışı devletçilik politikasının terk edilmesiyle birlikte yaşama geçirilmiştir. 1980'den sonra kapitalizmin değişen yöntem ve iktidar stratejileri ile birlikte piyasa mekanizmasının yönetimde baş aktör olarak belirlenmesi, ulusal ekonomilerin uluslararası piyasalara açılması, kamu yararından piyasa çıkarına doğru giden bir yönetim anlayışını ortaya çıkarmıştır. 1980 yılından itibaren kamu kesiminin ekonomideki göreceli payının küçültülmesine ve KİT'lerin serbest rekabet koşullarında çalışmalarının sağlanmasına ve özelleştirilmelerine ilişkin çabalara girişilmiş, 1984 yılından itibaren ise yasal düzenlemelerle özelleştirmenin ve devlet işletmeciliğinin kurumsal ve hukuki altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır (DPT, 1995: 165). 1984 yılında kamu kuruluşlarının özel sektöre devri yoluyla başlayan özelleştirme faaliyetleri kapsamında 1986'dan itibaren 121 kuruluştan 102'si satılmış ve kamu hisseleri tamamen özel sektöre devredilmiştir (Güngör Ergan, 1998: 54). KİT'lerin özelleştirilmesinde temel

³⁴ T. C. Resmî Gazete, S. 1065, 13 Kânunuevel 1928.

gerekçeler olarak aşırı istihdam, atıl kapasite ve rasyonel olmayan kaynak kullanımı, ortaya çıkardıkları enflasyonist baskı ve kuruluşların siyasi müdahalelerle ekonomi kuralları dışına çıkarılması gibi nedenler öne sürülmüştür (Kilci, 1994: 10). KİT'lerin kuruluş amacı ve temel prensipleri arasında yer alan istihdam yaratma, düşük gelir gruplarına yönelik mal ve hizmet üretme, bölgesel kalkınmayı hızlandırma ve sosyal dengelere katkı sağlama maddeleri düşünüldüğünde verimsiz çalışma ve piyasa ekonomisi kurallarına uymama gerekçeleri anlamsız hale gelmektedir (Sedef, 1989: 15). Toplumsal faydanın bir amaç olmaktan çıkması ve kamu hizmeti fonksiyonunun ortadan kalkması, en yüksek kârın elde edilmesinin temel hedef olarak belirlenmesi Taşköprü'de olduğu gibi KİT'lerin tesis biçiminde yenilenmesinden ya da yeniden yapılandırılmasından ziyade tamamen ortadan kaldırılmaları ile sonuçlanmıştır.

2000'li yılların başından itibaren piyasanın ulusüstü ve rekabetçi yönlerinin ön planda olduğu neo-liberal eğilimler iktisadi, siyasal ve toplumsal yapılarda yansımaları bulmuştur. Türkiye ekonomisi 2000'li yıllarda büyük bir yapısal dönüşüm yaşamış, tarımsal istihdam düşmüş, özellikle sanayi sektörünün istihdam yaratma kapasitesi görece düşük kalmış, bu sürecin sonucu olarak yüksek işsizlik oranları ve düşük işgücüne katılma oranları ortaya çıkmıştır (Orhangazi, 2019: 326-332).

Devleti küçültmeye yönelik girişimlerden en önemlisi olan özelleştirmeler, sermayeye yeni birikim kanalları açarken; tarihsel bir birikimi de hızla yok etmektedir. Halkı üretime katan iktisadi ve toplumsal kalkınmanın izleri silinirken özelleştirmeler ile ucuz işgücü arayışları, güvencesiz ve esnek çalışma koşulları ve dolayısıyla sürekli hale gelmiş bir işsizlik korkusu ve sömürü artmakta, toplum kendini hızlı bir mülksüzleşme sürecinin içinde bulmaktadır. Ortaya koyulan yeni emek rejimi ile devletin kalkınma ve refah artışına yönelik politikalarına son verilmiş, iktisadî hayat olabildiğince depolitize edilmiş, kamusal varlıklar hızla özelleştirilmiş ya da tasfiye edilmiş, sermaye hareketlerine ve dış ticarete serbestlik kazandırılması hedeflenmiştir (Dönmez Atbaşı, Öziş ve Kurtulmuş, 2024: 438-439). 1980'ler ile başlayan özel sektöre devir, küreselleşme döneminin ürünü olmakla birlikte tasfiye edilen kamu iktisadi teşekkülleri çoğunlukla yabancı şirket ve bankalara satılmıştır. Halkın tasarrufları ile kurulan bu yapılar ve ekonomik programın tasfiyesi yalnızca sermaye birikiminin daha da zenginleşmesine yol açmakta, toplumu ve toplum yararını denklemden çıkarmaktadır.

Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi ürettiği kendir, sicim ve çeşitli ürünlerin yanı sıra nüfusu beş binin altında olan bir ilçede istihdam edilen yüzlerce emekçisi ve onların geçimlerini sağladıkları aileleri için yaşamsal olanaklar sunmuştur. İlçenin elektriğini sağlamasının yanı sıra ilçeye yayılan eğitim, sağlık, spor ve kültür alanlarında ortaya çıkardığı düzenlemeler ile bölgenin hem toplumsal hem iktisadi gelişmesine katkı sağlamıştır. 1985 yılından itibaren Taşköprü ilçesi ciddi bir nüfus azalma oranıyla karşı karşıya kalmış, ilçe genç nüfusu dışarıya göç vermeye başlamıştır (Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı 2013, 2023). İlçede işsizlik oranları

yıldan yıla artmaktadır ve bunun sonucu olarak toplam bağımlılık oranı yani 0-14 yaş nüfusun ve 65 yaş üstü nüfusun toplamının, toplam çalışma çağındaki nüfusa oranlanması Türkiye ortalamasının çok üzerinde yer almaktadır. 2013-2023 yılları arasındaki veriler karşılaştırıldığında ise bu oranın artmaya devam ettiği görülmektedir (Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, 2013, 2023).

Ekonomik kalkınmanın yanında sosyal kalkınmanın da sağlanabilmesi amacı ve kamusal mal ve hizmet üretme düşüncesiyle yaşama geçirilen KİT'lerden (Uslu, 2012) biri olan fabrikanın özelleştirilmesi ve sonrasında kapanması bir devrin kapanışını da ifade etmektedir. KİT'ler ile amaçlanan ve yaşama geçirilen nitelikli sosyal koşullar, ücret politikası, çalışma koşulları, güvenlik koşullarının tesisi gibi oldukça önemli kazanımlar yerini işten çıkarılma ve istihdamın daralması, bölgeler arası gelişmişlik farklarının açılması, üreticinin ürününü ve emeğini özel sektörün insafına terk etme olgularına bırakmıştır.

Extended Summary

Turkey's first hemp industry enterprise was established by Sümerbank in the Taşköprü district of Kastamonu in 1947, within the scope of the industrialization and total development targets that started with the First Industrial Plan. With the etatism policy adopted in the mid-1930s, public economic enterprises were implemented in various parts of the country. After the First World War and the War of Independence, in which the modern Turkish State suffered heavy destruction, it accomplished a lot in a short time under the concept of etatism; He established many state enterprises and took over basic industry. What happened during the etatist economic policy period was not only limited to the industrialization movement and its effects, but the social consequences of etatist industrialization also emerged. In the field of education, health, law; many regulations have been made and important developments have been achieved, even exceeding industrialization efforts. In addition to this holistic development, the roots of a modern working class in Turkey should be sought in this period. Taşköprü Hemp Industry Enterprise is one of the organizations that was established in this period. The establishment of the institution, which was established in the last periods of the etatism policy and continued to exist until the second half of the 1990s within the Turkish economic policy that changed with the 1950s, is important both in terms of its contributions on a local scale and its contributions to the labor history of Turkey. The establishment, which has the characteristics of a small-scale factory, is worth examining in terms of its place in Turkey's capital accumulation as well as its revitalizing nature of the economic and social fabric of the region. Within the scope of the study, the development of the agricultural industry was observed with the transformation of the villagers who lived with subsistence agricultural activities on a local scale into industrial workers. The main purpose of this study is to tell the story of how the employees of the enterprise transformed their lives and production areas because they were a part of

this economic transformation, in the concrete form of Taşköprü Hemp Industry Establishment, to gain its deserved place in the labor history literature and to contribute to the increase of interest in such research. In the current study, the "written text analysis" technique were used. Scanning the Court of Accounts Library and archives, scanning documents, books and related publications in the National Library are the studies carried out to collect data. The reflection of the effects and consequences of the determining dynamics on the road from etatism to privatization in a provincial area forms the texture of this research. The practical implications of economic conditions and changes in the institution that meets 40% of Turkey's hemp needs, the transformations in living conditions and the reading of a historical process from both economic and social structure determine the basis of the study. The institution, which has been making significant contributions to the economy of the country and the region since 1947, received its share from the privatization wave that started after 1980, and the process of closure began by being withheld from technological developments, investments and supports. In the historical story of the institution that resisted extinction until 2004, the angle between the economic policy, which started with etatism and turned towards privatization, and the search for cheap labor force, flexible and precarious working conditions, is evaluated. Although the "transfer to the private sector", which started in the 1980s, was a product of the globalization period, the liquidated public economic enterprises were mostly sold to foreign companies and banks. The liquidation of these structures and the economic program established with the savings of the people only leads to the further enrichment of capital accumulation and removes society and its benefits from the equation. In addition to the hemp, string and various products it produces, the Taşköprü Hemp Industry Institution has provided vital opportunities for hundreds of workers employed in a district with a population of less than five thousand and for the families they support. In addition to providing electricity for the district, it has contributed to both the social and economic development of the region with the arrangements it has made in the fields of education, health, sports and culture. While the privatization and subsequent closure of the factory signifies the end of an era, it also maintains its quality as a stopping point in making sense of both history and the conditions we are in and are drifting into.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma ve Toplum Dergisi'ne göndermiş olduğum "Devletçilikten Özelleştirmeye Kastamonu'da Bir 'Milli Fabrika': Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi" isimli makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA:

- Avcıoğlu, D. (2013). **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Aykut, İ. (2011). "Tekstil Sanayiinde Toplu Sözleşme Tatbikatından Doğan Meseleler", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi** (19), 41-58. (1968).
- Boratav, K. (2012), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, (16. Baskı), Ankara: İmge Yayınevi.
- Ceylan, O. (2021), "Cumhuriyetin İlk Döneminde Geleneksel Bir Ürün: Kastamonu Kendirinin (Kenevir) Tarihsel Gelişimi (1923-1950)", **Belgi Dergisi**, S.22, 195-218.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 7, 11.12.1962.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 28, 3.6.1965.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 48, 15.10.1968.
- Doğrusöz Gazetesi, S. 2116, 8 Ekim 1953.
- Dönmez Atbaşı, F., Öziş, M., Kurtulmuş, M. M. (2024), "AKP'li Yıllarda Türkiye Ekonomisi: Panoramik Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 79(3), 435-467.
- DPT, (1995). **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Ankara.
- Ekin, N. M. (1957). "İşçi Devrinin Nazari Esasları", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.19, S.1-4, 49-112.
- Eski, M. (2016). **İmparatorluktan Cumhuriyete Kastamonu Ekonomisi 1880-1960**, Kastamonu: Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odası.
- Güngör Ergan, N. (1998). "Etatism in Turkey". **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 15(2), 49-57.
- Kilci, M. (1994). **KİT'lerin Özelleştirilmesi ve Türkiye Uygulaması**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Kiper, M. (2011). **Artık Paydos: Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinden Sanayi ve Kalkınma Öyküleri**, (2. Baskı), İstanbul: Truva.
- Koçak, H. (2012). Paşabahçe Şişe-Cam'ın İlk Yılları: "Milli Fabrika Rejimi". **Çalışma Ve Toplum**, 2 (33), 15-48.
- Kuruç, B. (2011). **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, (2013). **Taşköprü İlçe Analizi**, https://www.kuzka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.kuzka.gov.tr_16_NF8E24RY_taskopru_ilce_analizi.pdf (17.10.2024).
- Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, (2023). **Taşköprü İlçe Analizi 2023**, https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/20240305_taskopru_ilce_analizi.pdf (17.10.2024).
- Küçük, Y. (1978). **Planlama, Kalkınma ve Türkiye**, (8. Baskı), Ankara: Tekin Yayınevi.
- Makal, A. (2007). **Ameleden İşçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Makal, A. (1999). **Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946**, Ankara: İmge Yayınevi.

Millet Meclisi (MM), Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 35, 48. Birleşim, 29.01.1965.

Orhangazi, Ö. (2019). "2000'li Yıllarda Yapısal Dönüşüm ve Emegın Durumu", **Çalışma ve Toplum**, 1, 325-348.

Ökçün, A. G. (1975). "Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı, 1913", **A.Ü. SBF Dergisi**, C.30, S.1, 25-44.

Övgün, B. (2010). **Devlet ve Planlama**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Özen-Aytemur, J. (2010). **Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)**, İstanbul: Libra Kitap.

Özelmas, E. (1963). **Devletçilik ve Türkiye'deki Tatbikatından Sümerbank**, Ankara: Yeni Desen Basımevi.

Polatoğlu, M. G. (2021). "Türkiye'nin Kalkınmasında Sümerbank Ve Etkinliği (1933-1987)". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.37, S.104, 261-306.

Sedef, C. (1989). "KİT'lerin Özelleştirilmesi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** (8), 7-16.

Taşköprü Belediyesi, (2009). **Geçmişten Günümüze Değişen ve Gelişen Taşköprü**.

TBMM Kanunlar Dergisi, C.16, 03 Haziran 1933.

Tezel, Y. S. (2015). **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, 1923-1950**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, (1972). **Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1971 Yılı Raporu**, Ankara: Alkan Matbaası.

T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, (1973). **Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1972 Yılı Raporu**, Ankara: Cihan Matbaası.

T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, (1974). **Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1973 Yılı Raporu**, Ankara: Alkan Matbaası.

T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, (1975). **Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1974 Yılı Raporu**, Ankara: Gaye Matbaası.

T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, (1976). **Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1975 Yılı Raporu**, Ankara: Akın Matbaası.

T. C. Resmî Gazete, S. 1065, 13 Kânunuevel 1928.

T.C. Resmî Gazete, S. 3950, 4 Temmuz 1938.

T.C. Resmî Gazete, S. 5139, 23 Haziran 1942.

T.C. Resmî Gazete, S. 8904, 14 Ocak 1955.

T.C. Resmî Gazete, S. 9328, 9 Haziran 1956.

T.C. Resmî Gazete, S. 10298, 5 Eylül 1959.

T.C. Resmî Gazete, S. 27188, 2 Nisan 2009.

T.C. Yüksek Murakabe Heyeti, (1951), **3460 Sayılı Kanununun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1950 Yılı Raporu**, Ankara: Gürsoy Basımevi.

T.C. Yüksek Murakabe Heyeti, (1961), **3460 Sayılı Kanununun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii Müessesesi 1960 Yılı Raporu**, Ankara: Gürsoy Basımevi.

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sümerbank Fabrikalarından Görüntüler <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/sumerbank>
<https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/sumerbank-in-faaliyetleri> (21.06.2024).

TÜRK-İŞ Dergisi, S. 71, Ocak 1969.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 126-71-20 / 27-588.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 136-55-17 / 10-1134.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 141-105-15 / 27-123.

Uslu, S. (2012). "İşçiler Açısından KİT'lerin Özelleştirilmesi ve İstihdam Sorunları", **Journal of Social Policy Conferences**, 0(40), 87-96.

Yakut, K. (2019). "Ekonomi Politikası Arayışları ve Yeniden İnşa (1923-1929)", Yakut, K. (ed.). **Türkiye Cumhuriyeti İktisat Tarihi** içinde, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 38-73.

Yenal, O. (2010). **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Yıldırım, S. (2024). **Modern Memurun İlk Yüzyılı**, İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Yılmaz, A. (2007). "Tasfiye Edilen Devletçilik ve Örgütlenme: Piyasacı Devletçilikten Piyasaya", **Memleket Siyaset Yönetim**, C. 3, S. 8, 100-126.

Yurtoğlu, N. & Eğilmez, M. (2021). "Tarihi Gelişim Süreci İçerisinde Taşköprü Kendir Sanayi", M. Eğilmez, S. Balcı (ed.). **Uluslararası Taşköprü Pompeipolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu 10-12 Nisan 2017 Tam Metin Kitabı** içinde, Kastamonu.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc006/kanuntbmmc006/kanuntbmmc00601319.pdf (11.09.2024)

<http://www.kastamonu.gov.tr/sayfa.asp?id=1> (25.09.2015).

http://www.teksif.org.tr/genel-kurullar_hk_8.html (19.12.2024).